

DİNLERİN KAPSAMI VE YAYILMACILIK II

Editor
Prof. Dr. Canan Seyfeli

Dinlerin Kapsamı ve Yayılmacılık

II

Editör

Prof. Dr. Canan Seyfeli

DTA Yayıncılık | DTA Publishing

Yayın No | Publication Number: 72

Kitap Adı: Dinlerin Kapsamı ve Yayılmacılık II

Book Title: The Scope of Religions and Expansionism II

Editör | Editor: Canan SEYFELİ | orcid.org: 0000-0002-3379-2812

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book

Yayın Tarihi | Publication Date: Aralık 2025 | December 2025

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 16 x 24

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 479

ISBN: 978-625-5959-71-3

TK. NO: 978-625-5959-69-0

**Atıf Bilgisi | Cite as: Seyfeli, Canan (Ed.). *Dinlerin Kapsamı ve Yayılmacılık II*,
Bursa: DTA Yayıncılık, 2025.**

1. Dinler Tarihi | History of Religions
2. Dinlerin Yayılması | Religious Expansion
3. Misyonerlik | Missionary Activity

Kapak ve Mizanpaj | Cover Design and Layout

Samet TORUN - Ahmet TUNÇDEMİR

Sertifika Numarası | Certificate Number: 74919

Yayıncı | Publisher: DTA Yayıncılık Bilişim Ltd. Şti.

Odunluk Mah. Akademi Cad. Zeno Business Center 2C/28 Nilüfer/Bursa

+90 507 227 1297 | bilgi@dtayayincilik.com.tr | www.dtayayincilik.com.tr

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.

Sertifika Numarası: 47479

Copyright © Bu Eserin bütün hakları DTA Yayıncılık'a aittir.

Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik,
mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Copyright © All rights of this work belong to DTA Publishing.

Without the permission of the publishing company,
the whole or part of the book cannot be printed, published,
reproduced or distributed electronically, mechanically or through photocopying.

Dinlerin Kapsamı ve Yayılmacılık

II

Editör

Prof. Dr. Canan Seyfeli

Editör Hakkında / About the Editor

Canan Seyfeli

1971 Kırşehir-Kaman Yazıyolu Köyü'nde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Kaman'da aldı. Lisans eğitimini 1996'da Selçuk Üniversitesi'nde bitirdi. Aynı üniversitede 2002'de yüksek lisansını "İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği" isimli tez çalışmasıyla tamamladı. Doktorasını "Ecmiatzin Katoğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri" isimli teziyle Ankara Üniversitesi'nde 2007'de savundu. 2001-2004 yılları arasında A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Rus Dili Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Birsen Karaca'dan Ermenice dersleri aldı. 2014 yılında doçent unvanı aldı. 2019'da profesörlük kadrosuna atandığı Dicle Üniversitesi'nde halen çalışmalarına devam etmektedir. Ermeni Kilisesi, Süryaniler, Osmanlı'da Gayrimüslimlerin İdare Biçimi, Geleneksel Yoruba Dini ve diğer çeşitli dinlerle ilgili çalışmaları mevcuttur.

He was born in 1971 in the Yazıyolu Village of Kaman, Kırşehir. He received his primary, secondary, and high school education in Kaman. He completed his undergraduate education at Selçuk University in 1996. He completed his master's degree at the same university in 2002 with a thesis titled "The Orthodox Armenian Patriarchate of Istanbul." He defended his doctorate at Ankara University in 2007 with his thesis titled "The Place of the Echmiatzin Catholicosate in the Armenian Church." Between 2001 and 2004, he took Armenian courses from Prof. Dr. Birsen Karaca, a faculty member in the Russian Language Department of the Faculty of Language, History and Geography at Ankara University. He received the title of associate professor in 2014. He currently continues his work at Dicle University, where he was appointed professor in 2019. He has studies on the Armenian Church, Assyrians, the Administration of Non-Muslims in the Ottoman Empire, the Traditional Yoruba Religion, and various other religions..

İÇİNDEKİLER

Ön Söz ■ 9

22

İstatistiklerle Hristiyan Misyonerliğinin
Dünü, Bugünü ve Geleceği ■ 13
Süleyman Turan

23

Orta Çağ Hristiyan Misyonerliğinde
“Peregrinatio” ve Manastırların Rolü ■ 33
Yasin Güzeldal

24

Hristiyan Misyonerler İçin Modern Bir Kılavuz:
Misyonerlik Filmleri ■ 51
Yasin Öner

25

Cizvitlerde Bir Misyonerlik Yöntemi Olarak İnkültürasyon ■ 69
İsmail Taşpınar

26

Katolik Misyonerlik ve Süryani Katolik Patrikliğinin Kuruluşu ■ 85
Cüneyt Yeşil

27

Rus Ortodoks Kilisesi ve Çarlık Rus Devleti’nin
Doğuya Genişleme Sürecindeki Misyonerlik Faaliyetleri:
Tarihsel, Politik ve Teolojik Boyutlar ■ 109
Abdulali Aliev

28

Pentekostal Hristiyanlığın Misyon Algısı: Teorik Bir İnceleme ■ 157
Özlem Topcan

29

“Tanrı’nın Çocukları” Hareketinin Misyon ve Misyonerlik Anlayışı ■ 185
Mustafa Byık

30

Evanjelist Misyonerlikte Kadın:
Kurtuluş Ordusunun Annesi Catherine Booth ■ 211
Şevket Özcan

31

Dijital Evangelizm: Misyonerliğin Geleceği Online mı? ■ 225
Ali Rafet Özkan

32

İnkültürasyondan Etno-Kültürel Misyonerliğe:
Müslüman Mahallemilerin Kimliği Etrafında
Yapılan Tartışmaların Arka Planı ■ 235

Halit Yeşilmen

33

Mozambik'te Hristiyanlık Tarihi ve Misyonerlik Aktiviteleri ■ 265
Mustafa Baş & Gülfidan Demir Yeter

34

İslam'ın Yayılma Yöntemi: Tebliğ ■ 281
Hüseyin Yılmaz

35

Bahâîliğin Yayılma Süreci ve İzlediği Politikalar ■ 301
Yasin İpek

36

Yeni Dini Hareketler ve Misyonerlik Konusunda
Türkiye'deki Literatür ■ 315
Süleyman Turan & Rûmeysa Taşkın

37

Japon Yeni Dini Hareketlerinde Millîlik ve Evrensellik ■ 327
Yetkin Karaoğlu

38

Şintoizm Kökenli Japon Yeni Dini Hareketlerinde Misyonerlik ■ 357
Halil İbrahim Şenavcu & Merve Üstek

39

Hint Kökenli Yeni Dini Hareketlerin
Taraftar Kazanmasında Yoga ve Meditasyonun Etkisi ■ 401
Sema Nur Uzun

40

Yeni Dini Hareketlerin Misyonerlik Boyutu ■ 419
Süleyman Turan

41

Sayentoloji Hareketinde Yeni Bir Yayılma
Yöntemi Olarak Sinema ve Filmler ■ 437
Emine Battal

42

Yeni Dini Hareketlerin Yayılmasında Karizmatik Liderlerin Rolü ■ 465
Süleyman Turan & Zehra Bayraktar

Bilim / Hakem Kurulu

Prof. Dr. Abdulkadir Kiyak
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ahmet Güç
Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi (Emekli)

Prof. Dr. Ahmet Münir Yıldırım
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali İsra Güngör
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali Selçuk
Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Bekir Zakir Çoban
Ege Üniversitesi Birgivi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Cemil Kutlutürk
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Dursun Ali Aykıt
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Fuat Aydın
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Hammet Arslan
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Hayreddin Kızıl
Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Kadir Albayrak
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Kürşad Demirci
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Emekli)

Prof. Dr. Mahmut Aydın
Samsun Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Katar
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa Yiğitoğlu
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Nasuh Günay
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Nermin Öztürk
Necmeddin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Sami Kılıç
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Şinasi Gündüz
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yazarlar

Süleyman Turan

Yasin Güzeldal

Yasin Öner

İsmail Taşpınar

Cüneyt Yeşil

Abdulali Aliev

Özlem Topcan

Mustafa Bıyık

Şevket Özcan

Ali Rafet Özkan

Halit Yeşilmen

Mustafa Baş

Gülfidan Demir Yeter

Hüseyin Yılmaz

Yasin İpek

Rümeysa Taşkın

Yetkin Karaoğlu

Halil İbrahim Şenavcu

Merve Üstek

Sema Nur Uzun

Emine Battal

Zehra Bayraktar

33

Mozambik'te Hıristiyanlık Tarihi ve Misyonerlik Aktiviteleri

Mustafa Baş*
Gülfidan Demir Yeter**

Giriş

Hint Okyanusu kıyısında kuzeyden güneye doğru 1900 km. boyunca uzanan Mozambik kuzeyde Tanzanya, kuzeybatıda Malavi ve Zambiya, batıda Zimbabwe, güneyde Swaziland ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile komşudur. Resmî adı Mozambik Cumhuriyeti olan ülkenin başşehri Maputo diğer önemli şehirleri Matola, Beira ve Nampula'dır. Mozambik'in büyük bir kısmını, Natal kesiminde daralan ve Aşağı Limpopo nehri etrafındaki Maputo ovası ile alçak Sabi (Beira) ovasını ve irili ufaklı bazı kumlukları içeren geniş bir kıyı ovası oluşturur. Onun gerisinde ise yapısında granitlerin hâkim bulunduğu bir plato uzanır. Ülke bol yağışlı tropikal bir iklime sahiptir. Mozambik'te nüfus yoğunluğunun büyük bir kısmını birçok etnik gruba ayrılan Bantular oluşturur; ayrıca melezler, Hintliler ve Çinliler de bulunur. Siyah nüfusun büyük çoğunluğu dağınık, küçük köylerde yaşar; bunların en yoğun olduğu sahalar kıyı boyu ile Zambezi deltasıdır. Beyaz nüfusun çoğu şehirlerde oturur. Resmî dil Portekizce'nin yanında daha çok yerel diller konuşulur.¹

* Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi
mustafa.bas@bilecik.edu.tr, orcid: 0000-0001-9696-4100

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi
Yüksek Lisans Öğrencisi, demirgulfidan9@gmail.com, orcid: 0009-0002-8866-4524

1 Bkz. Aydoğan Köksal, "Mozambik" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2005), 30: 299

Afrika kıtasının güneydoğusunda yer alan Mozambik, farklı dinden ve milletten insanların bir arada yaşadığı ve günümüzde kurtulmuş olduğu sömürgeciliğin etkisini üzerinden atmaya çalışan bir ülkedir. 2022 verileri göz önüne alınarak 32 milyon civarında tahmin edilen nüfusa sahiptir. Müslüman topluluklar ülke genelinde dağınık yaşamakla birlikte nüfus çoğunluğu ülke kuzeyinde yer alan Cabo Delgado eyaletinde yoğunlaşmaktadır. İstatistik Enstitüsünün verdiği rakamların güvenilir olmadığını belirten Müslüman liderler Müslümanların nüfusunun ülkenin %25-30'unu oluşturduğunu ileri sürmektedirler.² Ülke bulunduğu konum ve zengin yer altı kaynaklarına sahip olması sebebiyle her dönemde dikkat çeken bir ülke konumunu korumaktadır.

Mozambik ülkesi tarihsel süreç içerisinde önce Müslümanların daha sonra da Hristiyanların dinlerini yaymaya çalıştıkları ve bu konuda yoğun faaliyet gösterdikleri bir bölge olmuştur. Portekizlilerin bölgeye gelişleri ile başlayan sömürgecilik döneminde bu faaliyetler Hristiyanlık yönünde ivme kazanmış, Müslüman ve etnik grupların sayısı azalmıştır. Portekizlilerin ülkeyi ele geçirmeleri sonrası yürüttükleri sömürge faaliyetleri ve yerli halkı köleleştirerek onlara Portekiz dil ve dinlerini benimsetmeleri bu artışa büyük bir etki etmiştir. Günümüzde Müslümanlara, geleneksel Afrika inancına sahip olanlara ve ateist guruplardan oluşan insanlara yönelik misyonerlik faaliyetleri yoğun bir şekilde devam etmekte, dar gelirli olan yerel halkın sempatilerinin kazanılması için daha çok yardımlaşma kuruluşları üzerinden bu aktiviteler yürütülmektedir.³

Halkın dini çeşitliliği ve farklı inançların bir arada özgürce yaşaması dikkat çekmekle birlikte, Hristiyanlık yönünde gittikçe yaşanan artış bu dinin ülkeye giriş sürecinden başlayarak yayılışı dikkat çeken bir konu olmuştur. Çalışmada bu süreç ele alınarak Hristiyanlığın ülkeye girişinden günümüze kadar, yürütülen misyonerlik faaliyetleri, dini yapıların gelişimi ile nüfus üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Mozambik'in dini inancına bakıldığında Katolik ve Protestan mezheplerine mensup kişilerin oluşturduğu Hristiyanlığın %30-40 civarında bir oranla ülkede en yaygın dini inanç olduğu görülmektedir. Hristiyanlık Portekizlilerin sömürge dönemi boyunca yayılmasını sürdürerek günümüzde ana dini inanç olarak kabul edilmektedir. Hristiyan nüfusun ağırlık kısmını Katolikler oluşturmaktadır. Anglikanlar ve Metodistler gibi Protestan gruplar da Hristiyan nüfusun diğer önemli kısmıdır. Hristiyan kökenli çok sayıda "Pentekostal" ve "Zionist" kiliseler de bağımsız ve özgün kiliseler olarak

2 <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/mozambique/> Erişim: 06.03.2025

3 <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/mozambique/> erişim 13.04.2025

son dönemlerde artış göstermektedirler. Bu kiliselere mensup olanlar da %5-10 civarında bir orana ulaşmaktadır.

İslam, Mozambik'te nüfusun yaklaşık %15-20'si oranıyla ikinci en büyük dini inançtır. Özellikle kıyı bölgelerinde Sofala, Nampula ve Zambezia gibi illerde yaygındır. Müslümanların çoğunluğunu Sünniler oluşturmaktadır. %10-15 civarında bir nüfus ise doğa, atalar ve toplumsal düzenle ilgili dini öğretileri kapsayan ve daha çok kırsal alanlarda rastlanan geleneksel yerel dini inanışlarını sürdürmektedir.⁴

ABD tarafından hazırlanan bir raporda 2020 verilerine göre ülke nüfusunun %62'si Hristiyan, %19'u Müslüman, %5'ten azı ise Yahudi, Hindu veya Bahai olduğu ve nüfusun %14'ünün ise herhangi bir dini bağlılığı olmayan ve hükümetin nüfus sayımı rakamlarına dahil edilmeyen geleneksel din ve inançlarını sürdürenler ile Hristiyanlık veya İslam'ın bazı özelliklerinin birleşimiyle meydana gelmiş senkretik yerel dini inançlara sahip olanlardır. Hristiyan gruplarının içinde nüfusun %33'ünü Evanjelik ve Pentekostal Hristiyanlar, %27'sini oluşturan Katolikler ve %2'sini oluşturan Anglikanların oluşturduğu, nüfus sayımı verilerinin güvenilir olmadığını belirten Müslüman liderlerin kendi istatistiklerine göre nüfusun %25-30'unu oluşturduğunu savunduklarına yer vermektedir.⁵ Bunların dışında farklı inanç gruplarının da bulunduğu Mozambik'te dinsizlik/ateizm oranı son yıllarda gittikçe artmaktadır. Özellikle büyük şehirlerde yaşayan genç nüfus arasında dinsizlik/ateizm yayılma göstermektedir.⁶

1. Mozambik'te Hristiyanlık:

Portekizlilerin Gelişi ve İlk Misyoner Faaliyetleri

Hristiyanlığın Mozambik'e gelişi ve yayılışı özellikle Avrupa kıtasından ülkeye gelişi yapan farklı milletlerle başlamaktadır. İlk olarak ticari amaçlarla bölgeye gelen bu yabancı gruplar zamanla ülkede başlattıkları sömürgecilik aktiviteleri ile misyonerlik faaliyetlerini yürütmüşlerdir. İlk önceleri Kıpti Hristiyanlarla başlayan süreç daha sonraları ülkeyi sömüren Portekizlilerin gelişiyle hızlanmıştır. Portekizlerce sömürge yapılan gelen ülkede başlatılan misyonerlik çalışmaları bağımsızlık kazanılmasından sonra da hız kesmeden varlığını sürdürmüştür.⁷

Misyonerlerin Afrika'ya gelişleri XV. Asırda ilk defa seyyahlar ve tüccarlarla birlikte başlamıştır. Bu asırda Senegal açıklarında Cap-Vert (Yeşil Burun) ile Gabon açıklarındaki Sao-Tome adalarında misyonerlik merkezleri

4 Bkz. <https://www.ine.gov.mz/> Erişim: 03.04.2025

5 Bkz. <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/mozambique> Erişim: 06.03.2025

6 Bkz. <https://www.ine.gov.mz/> Erişim: 03.04.2025

7 Bkz. *João de Barros, Décadas da Ásia 1. Cilt, (Lizbon: Germão Galharde, 1552), 122-123*

kurulmuştur. XVI. Asırdan başlayarak XVIII. asır dahil da dahil olmak üzere bugünkü Kongo devletinin Atlas Okyanusu sahili bölgesinden Mozambik boğazı boyunca uzanan sahilde ve Güney Afrika'nın uç bölgesinde Kalvinist Kilise ile Katolik misyonerler faaliyet yürütmüşlerdir. Bölgeye ilk gelen Portekizliler o dönemde bu bölgelerde bazı lider konumundaki kişileri Hristiyanlaştırmışlardır. Çalışmalarında köle ticaretinin yasaklanması gibi insani ve dini hedefleri kullanarak Mungo Park (1795-1797), R. ve J. Lander kardeşler, D. Livingstone, H. M. Stanley gibi önemli isimler farklı yerleşim merkezlerinde misyoner teşkilatlarını kurmuşlardır.⁸

Mozambik'te Hristiyanlık açısından en önemli başlangıç noktası Portekizlilerin 1498'de Mozambik Adası'na gelmesiyle başlamaktadır. Anılan tarihte Portekizli denizci Vasco da Gama'nın Mozambik Adası'na ulaşmasıyla onun bu yolculuğuna eşlik eden rahiplerin Adada ilk Katolik ayinini düzenlemeleri Mozambik'te Hristiyanlık tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.⁹ Vasco da Gama'nın 1498 yılında Ümit burnunu aşır Mozambik kıyılarına gelmesiyle Portekizlilerin Papalığın emrinde yürüttükleri vahşeti bu bölgeye de getirdikleri ve katliamlara sebep oldukları kaynaklarda nakledilmektedir. İspanyolların Endülüslü ve Kuzey Afrika Müslümanlarına uyguladığı katliamlar ve soykırımların benzer bir şekilde Portekizliler tarafından batı ve doğu Afrika sahillerinde yürütüldüğü vurgulanmaktadır.¹⁰

Vasco da Gama bölge hakkında elde ettiği ilk bilgilerden sonra Portekiz'e dönünce, yüklenen ateşli silahlarla yola çıkarılan yeni bir donanma 1505'te Mozambik'e tekrar döner. 1511'de de Antonio Fernandes komutasında gelen donanma bir taraftan Mozambik'e çıkarma yaparken diğer taraftan İbn Battuta'nın öve öve bitiremediği Sevahil toplumlarının tüm şehir devletlerini yok eder. Bu saldırılarda ele geçirilen Müslümanlar katledilir ve yaklaşık yedi asırlık doğu İslam medeniyeti Endülüs ve Mağrip gibi 10-15 sene gibi bir zamanda yok olur. İşgalciler İbn Macid isimli büyük bir deniz adamını esir alarak Hint okyanusu konusundaki bilgi ve becerilerinden istifade ederler ve hiç tanımadıkları coğrafyayı kısa bir zamanda en iyi şekilde öğrenirler.¹¹

İlk Katolik kilisesi Pedro de Anaia liderliğinde Hint Okyanusu kıyısında stratejik bir ticaret merkezi ve Portekizlilerin Afrika kıtasındaki ilk yerleşim yerlerinden biri olan Sofala'da 1505 yılında inşa edilir. Kilise, dönemin koşulları gereği ahşap malzemelerle yapılmış küçük bir şapel şeklinde yapılır ve

8 Bkz. Ahmet Kavas, "Afrikada Misyonerlik Faaliyetleri" *Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu- III 2000. Yılında Hristiyanlık*, (Ankara : Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002), 447-448

9 Geniş Bilgi İçin Bkz. C. R. Boxer, *The Portuguese Seaborne Empire, 1415-1825*, London: Hutchinson, 1969, 31-33

10 Geniş Bilgi İçin Bkz. Malyn Newitt, *A History of Mozambique*, (Indianapolis: Indiana University Press, 1995), 20-24

11 Geniş Bilgi İçin Bkz. John Reader, *Africa: A Biography of the Continent*, (London : Penguin Books, 1997), 313-318.

ilk vaftiz töreni de burada gerçekleştirilir. Bu şapel Portekizlilerin Mozambik kıyılarındaki dini ve ticari etkilerinin sembolü olarak önemli bir yer edinir. Pedro de Anaia'nın önderlik ettiği vaftizler Portekizli misyonerlerin Afrika kıyılarında kalıcı dini faaliyetlere başlamasının önemli bir göstergesi olur. Bu ahşap şapel fiziksel kalıntıları ile günümüze ulaşmamış olsa da tarihi önemi ile Mozambik Hristiyan tarihine başlangıç anlamıyla veri sağlamaya devam etmektedir.¹²

Ticaret yolları ve Portekiz işgali etkisiyle şekillenen Hristiyanlığın gelişmesi sonucunda 1520 yılında, Mozambik Adası'nın karşısında yer alan Nam-pula Eyaleti'nin Mossuril bölgesinde somut bir Hristiyan topluluğu ortaya çıkmıştır. Bu Hristiyan topluluğu, düzenli olarak başlayan dini ritüeller ve sosyal yapıların başlangıcını oluşturmuştur. Mozambik'te Hristiyanlık tarihinin birbirini destekleyen iki önemli unsuru olan ticaret ve dini misyonerlik sonucunda oluşan Mossuril'deki bu topluluğun varlığı, sömürgecilerin ülkede dini ve ticari etkilerini giderek arttırmış, kıyı kesimlerden iç kesimlere doğru dini yayılmayı sağlamıştır.¹³

2. Peder Gonçalo da Silveiran Faaliyetleri (1526-1561)

Portekizli Cizvit bir misyoner olan Peder Gonçalo da Silveira Mozambik'te Hristiyan misyonerliğinin başlamasında önemli bir isim olarak öne çıkmaktadır. Hristiyanlığın Zambezi nehri boyunca yayılmasında önemli çalışmalar yaparak 16. yüzyılda Afrika'nın iç kesimlerine Hristiyanlığı taşıyan öncü bir figür olarak bilinmektedir. Yaptığı faaliyetlerde sadece dini hedefleri öncelememiş aynı zamanda Portekiz'in siyasi ve ticari amaçlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Onun bu farklı amaçları ülkede yaşayan Müslüman ve etnik grupları rahatsız etmiştir. Ülkenin sömürgeleştirilmesi için kraliyet ailesi üzerinde nüfuz kurma hedefiyle kraliyet ailesinin Hristiyanlaşmasında etkili olarak Portekizlilerin ülkeye girişini kolaylaştırmıştır. Kraliyet ailesi üzerindeki bu etki, Hristiyanlığın halk arasında kabul görmesini kolaylaştırmış, bölgede bir de kilise kurarak Hristiyan öğretisinin devamını sağlamıştır. Daha sonraki dönemlerde ülke aleyhine casusluk yaptığı ortaya çıkınca kral tarafından idam edilmiştir. Onun idam edilmesi her ne kadar Hristiyanlığın yayılması için duraksama gibi görünse de kendinden sonra bölgeye gelen Cizvit misyonerlerinin faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Hristiyanlar Silveira'nın İsa'ya hizmet eden samimi bir peder olduğunu ve kendisine iftira atıldığını ileri sürmüşlerdir. Müslümanlar ve diğer gruplar olaya Hristiyanlar gibi bakmayarak yapmış olduğu faaliyetlerin casusluktan başka

12 Bkz. Boxer, *The Portuguese Seaborne Empire 1415–1825*, 45-46

13 <https://purl.pt/121/1/index.html#/5/html> Erişim, 10.01.2025

bir şey olmadığını, ülkenin iç düzeninin bozulması için Portekizlilerle ortak hareket ettiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁴

3. 17. Yüzyıl Sonrası Misyonerlik Faaliyetleri

Stratejik konumu ve ticaret yolları üzerindeki etkisi nedeniyle Mozambik'te Portekiz'in sömürgecilik faaliyetleriyle yakından bağlantılı olarak misyonerlik aktivitelerinde Katolik iki dini tarikat, Cizvitler ve Dominikenler kritik rol oynayarak öne çıkmışlardır.¹⁵ Cizvitler, 1611 yılından itibaren Mozambik'te aktif olarak misyonerlik çalışmaları yürütmüşler, özellikle Mozambik Adası ve Zambezi Vadisi'nde, eğitim ve sosyal hizmet odaklı bir strateji izlemişlerdir. Kilise merkezli açılan okullar, kurulan yetimhaneler gibi sosyal içerikli yapılar bu dönemde yaygınlaşmıştır.¹⁶ Hristiyan öğretilerini yaymak, yerel halk ve beraberinde Portekizli yetkililerin ailelerinin eğitiminde de etkili rol oynamak için Aziz Pavlus Koleji gibi kolejler kurulmuştur. Kurulan yetimhane ve okullarla stratejik olarak yerel halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi yanında Hristiyanlığın benimsenmesinin kolaylaştırılması amaçlanmış, bu vesile ile yerel halk ile ilişkiler sıkı tutularak liderlerle diplomatik ilişkileri kolayca yürütmüşlerdir.¹⁷

Dominikenler ise daha çok kırsal alanlarda ve İslam'ın etkili olduğu bölgelerde misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Kendilerine öncelikli hedef olarak İslam'ın yayılmasını engellemeyi ve Hristiyanlık temellerinin atıldığı bölgelerde bu inancı güçlendirmeyi seçmişlerdir. Bu hedefi gerçekleştirmek için yapılan çalışmalarda kullandıkları basit dil ile İsa'nın mesajını yaymaya odaklanmışlar, yerel din adamlarını eğiterek Hristiyanlığı kalıcı hale getirmeyi amaçlamışlardır. Bu çalışmaları yaparlarken Müslüman tüccarların baskısı gibi bazı zorluklarla karşılaşmışlarsa da İslam ticaret ağının etkili olduğu kıyı bölgelerindeki yerel liderleri Hristiyanlığa kazandırmayı bir strateji olarak izlemişlerdir. Doğu Afrika kıyılarında etkili olan Müslüman tüccarlar, Hristiyanlık aktivitesi yürüten misyonerleri engellemek için devamlı ve çeşitli yollarla siyasi baskılar uygulamışlardır. Dominikenlerin karşılaştıkları bir diğer zorluk ise yerel geleneklerin direnci olmuştur. Geleneklerine bağlı yerel toplulukların köklü dini inançları kendilerine tebliğ edilen yeni dinin öğretilerini benimsemelerini zorlaştırmıştır.¹⁸

14 Geniş Bilgi İçin Bkz. Dauril Alden, *Jesuits and the Portuguese Overseas Missions (1540-1759)*, (Stanford: Stanford University Press, 1996), 60-70

15 Malyn Newitt, *A History of Mozambique*, s. 105

16 Dauril Alden, *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750*, (Stanford: Stanford University Press, 1996) 321-322.

17 Giovanni Pizzorusso, *The Portuguese Empire in Asia and Africa: A Religious History*, (Milton Park: Routledge, 2021), 198-202.

https://purl.pt/7030/4/1-79443-p/1-79443-p_item4/1-79443-p_PDF/1-79443-p_PDF_24-C-R0150/1-79443-p_0000_capa-cap_a_t24-C-R0150.pdf Erişim 8.02.2025

18 Geniş Bilgi İçin Bkz. Benedito Marime, *Lições de História da Igreja Católica em Moçambique, Seminário Propedêutico de Cristo-Rei da Matola*, 2007, 27-30

Cizvitler ve Dominikenler yürüttükleri faaliyetleri ile Mozambik'te Hristiyanlığın yayılma sürecinde kalıcı bir miras bırakmışlardır. Eğitim ve dini çalışmalarıyla halkın sosyal ve kültürel yapısına da önemli katkılarda bulunmuşlardır. Mozambik'teki dini çeşitliliğin temellerini atan bu misyonerler kendilerinden sonra gelecekler için de bir model oluşturmuşlardır.¹⁹

yüzyılda Portekizliler de sömürge çalışmalarının ayrılmaz bir parçası olarak gördükleri Hristiyanlığı Afrika kıtasına yayma politikasını bir hedef olarak sürdürmüşlerdir. Bu hedefleri bazen Portekiz yönetiminin öncelikleri bazen yerel halkın direnci bazen de diğer dinlerin etkisi gibi nedenlerle sınırlı kalmıştır. Cizvitler ve Dominikenler gibi misyoner gruplar bu anlamda önemli rol üstlenmiş olsalar da yönetimin ekonomik ve siyasi baskıları nedeniyle sürekli engellerle karşılaşmışlardır. Sömürge yönetiminin kısa vadeli ekonomik ve siyasi çıkarları, misyonerlerin uzun vadeli dini hedeflerini sekteye uğratmış, bu durum misyonerlerin ülkenin iç bölgelerindeki faaliyetlerinin duraklamasına sebebiyet vermiştir.²⁰

1761 yılında sömürge idaresi siyasi baskılar nedeniyle Cizvitleri bölgeden sürgün etmiş, bu sürgün Mozambik'te Hristiyanlığın yayılma çabalarının büyük oranda kesintiye uğramasına neden olmuştur. Dominiken misyonerler de bu dönemlerde artan siyasi ve ekonomik baskılar nedeniyle ülkenin iç bölgelerindeki çalışmalarını bırakmak zorunda kalmışlardır. Yerel halkın geleneksel dini inançlara bağlılığı konusundaki direnişlerinin kırılabilmesi de misyonerlerin çalışmalarını sınırlamıştır.²¹ 1834 yılında da dini ve siyasi baskıları azaltma gerekçesiyle tüm rahiplerin Mozambik'ten çıkarılmasını öngören bir yasa çıkartarak dini faaliyetlerin önemli bir ölçüde kısıtlanmasına ve misyonerlerin çekilmesine neden olmuşlardır. Yasaya gerekçe olarak da Portekiz sömürge idaresinin laikleşme politikaları ile dini kurumların gücünü sınırlamak istemeleri ileri sürülmüştür. Bu politikalara rahiplerin varlığı ters düştüğünden çıkarılan yasa yerel halkın eğitim ve dini hizmetlere erişiminde ciddi aksaklıklar yaşanmasına sebebiyet vermiştir.²²

Portekiz sömürge yönetiminin ekonomik çıkarları ve yerel direnişler ülkede Hristiyanlaşma sürecini yavaşlatmak ve zaman zaman durdurmakla birlikte misyonerlerin bıraktığı eğitim kurumları ile dini yapılar Hristiyanlığın varlığını korumayı sürdürmüştür. 1884 yılında düzenlenen Berlin Konferansı, dünya çapında misyonerler açısından önemli bir gelişmeye zemin hazırlamıştır. Konferansta, misyonerlerin serbest dolaşım hakkı kabul edilmiş,

19 https://purl.pt/7030/4/l-79443-p/l-79443-p_item4/l-79443-p_PDF/l-79443-p_PDF_24-C-R0150/l-79443-p_0000_capa-cap_a_t24-C-R0150.pdf Erişim 8.02.2025

20 Bkz. Charles Ralph Boxer, *The Portuguese Seaborne Empire 1415-1825*, (London: Hutchinson and Co. Publisher Lmt. 1969), 150-152

21 Bkz. Alden, *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal Its Empire and Beyond 1540-1750*, 455-458.

22 Bkz. Marime, *Lições de História da Igreja Católica em Moçambique*, 27-30

bu karar özellikle Afrika'da misyonerlik faaliyetlerinin yeniden canlanmasına yol açmıştır. 1887 yılında, İsviçreli Presbiteryen misyonerler bu gelişmeden faydalanarak Mozambik'e girmeyi başarmıştır. Presbiteryenlerin ardından Anglikan ve Metodist misyonerler de ülkede aktif hale gelmiş, bölgedeki dini ve kültürel yapılar üzerinde önemli etkiler yaratmışlardır. Bu dönemde yürütülen misyonerlik faaliyetleri, bir taraftan dini yayılmayı gerçekleştirirken diğer taraftan Batılı kültürün Afrika'da kök salmasını sağlamıştır.²³

Mozambik'te kurtuluş mücadelesi veren FRELIMO²⁴ örgütünün çalışmaları ile 1975'te bağımsızlık kazanılmasının ardından sosyalist bir rejim benimsenmiştir. Bu kararın ardından hükümet, çoğunluğu dini kurumlara ait okullarla ve sağlık tesislerini millileştirerek din karşıtı bir kampanya başlatmıştır. Bu uygulamaya direnen çok sayıda din adamı hapse atılarak cezalandırılmışlardır. Din adamlarının hapse atılması üzerine Katolik Kilisesi toplumsal ve dinsel statüdeki değişikliklere cevap olması açısından genel bir eleştiri ile ölüm cezası ve eğitim kamplarının kurulmasını kınayan bir açıklama yayınlamış, hükümetin aldığı kararlara karşı da diğer dini gruplarla birliktelik yaparak direnmişlerdir. 1980'lere gelindiğinde uluslararası eleştiriler üzerine taraflar arasında yumuşamalar olmuş, gruplar arasındaki problemler 1982 yılında düzenlenen toplantılarla çözülmüştür.²⁵

4. 20. Yüzyılda Ülkede Aktivite Yürüten Hristiyan Gruplar

Mozambik'te Hristiyanlık 20. yüzyıla gelindiğinde önemli bir değişim geçirmiş, bu dönemde ülkede farklı Protestan gruplar ile yeni birçok kilise ortaya çıkmıştır. Bu gruplar kendilerini destekleyen fonlarla ülkede aktif faaliyetler yürüterek sayısal artış sağlamışlardır. Ülkede en fazla nüfusa sahip olan Katolik grupların dışında faaliyet gösteren Hristiyan grupların önde gelenlerinden bazıları şunlardır;

4.1. Yedinci Gün Adventist Kilisesi

Yedinci Gün Adventist Kilisesi, 20. yüzyılın başlarında Mozambik'te en erken misyonerlik faaliyetleri yürüten grupların içinde yer almıştır. 1907 yılında ülkeye giriş yaparak misyonerlik faaliyetlerine başlayan kilise, dünya

23 Bkz. Paul Gifford, *African Christianity: Its Public Role*, (London: Hurst & Company, 1998), 31-34

24 FRELIMO: 1962 yılında kurulan Mozambik Kurtuluş Cephesi. Kuruluşundan iki yıl sonra sömürge unsurlarıyla silahlı çatışmaya girerek başlattıkları kurtuluş hareketi 1974 yılı Eylül ayında imzalanan ateşkesle son bulmuş 1975 yılında da bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Nefret ettikleri sömürgeci Portekizlilerden yanlarına alacakları sadece bir valiz ile 24 saatte yaşadıkları yerleri terk etmelerini isteyerek göndermişlerdir. Sosyalist fikirlerle iktidara gelen ilk devlet başkanı Samora Moises Machel'dir. Bkz. Ahmet Kavas, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/yeni-somur gecilerin-gozdesi-mozambik/835595>, Erişim: 06.03.2025

25 Viktor Igreja, "Politics of Memory, Decentralisation and Recentralisation in Mozambique," *Journal of Southern African Studies*, Vol. 32, No. 3, (2006), pp. 581-598.

genelinde olduğu gibi Mozambik'te de eğitim ve sağlık hizmetleri alanında aktivite yürüterek dinî öğretilerini yayma stratejisini benimsemiştir. Teolojik yapıları "Premilenyumcu Eskatolojiye" (Mesih'in binyıldan önce geleceği inancı) ve Kutsal Kitap'ın literal yorumuna dayanan kilisenin²⁶ misyoner faaliyetleri, özellikle kırsal bölgelerde okul ve klinik inşası gibi sosyal hizmetlerle entegre edilmiştir.

Adventist Kilisesi'nin eğitim alanındaki yatırımları hem dini yayılmayı hem de yerel halkın sosyal dönüşümünü hedeflemiştir. Zambezia bölgesinde Nauela Misyonu ile bağlantıları olan Adventistler, özellikle ülkenin kuzeyinde Katolik misyonlarının güçlü olduğu bölgelerde alternatif bir dini yapı olarak öne çıkmışlardır. Yürüttükleri faaliyetlerinde diğer gruplarla doğrudan çatışmaya girmeksizin güçlü bir topluluk inşa etmeye odaklanmışlardır.²⁷

4.2. Nazarene Kilisesi

Nazarene Kilisesi, Mozambik'te 1921 yılında faaliyet göstermeye başlamış ve 1922'den itibaren kurumsallaşarak ülkenin en büyük Evanjelik kiliselerinden biri hâline gelmiştir. Kilise, özellikle Gaza bölgesinde yürüttükleri çalışmalarla etkili olarak burada bir hastane, hemşirelik okulu, seminer merkezleri ve matbaa kurmuştur. 1952 yılında International Holiness Mission (IHM)²⁸ grubu ile birleşerek kendisini hem coğrafi hem de yapısal açıdan güçlendirmiştir.²⁹

Nazarene Kilisesi misyonerlik tarzında sadelik ve temel ihtiyaçlara yönelik hizmet odaklı aktiviteler yürütmüştür. Bu yönüyle, dönemin liberal protestan misyonlarına benzer altyapıya sahip olsalar da teolojik ve politik yönelimleri bakımından ayrılmışlardır. Kilise, sömürge döneminde sosyal ya da politik değişimi doğrudan savunmayan yapısıyla eleştirilmiş, bazı durumlarda da sömürge otoriteleriyle iş birliği içinde olmakla suçlanmıştır. Buna rağmen, Mozambik'te kurtuluş mücadelesi veren FRELIMO liderlerinden Eduardo Mondlane'in 1961 yılında Nazarene misyonunu ziyaret etmesi yerel düzeydeki etkisinin bir göstergesi olarak görülmüştür. 1975 yılında kazanılan bağımsızlık sonrası dönemde kilisenin iki misyonerinin hapsedilmesi, tarafsızlık iddialarına rağmen siyasal baskılardan muaf kalamadığını göstermiştir.³⁰

26 Ali Rafet Özkan, "Günümüzde Adventizm ve Adventistler", *Dinler Tarihi Araştırmaları III (2000. Yılında Hıristiyanlık Dünyü, Bugünü ve Geleceği*, (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002), 299-300

27 <https://encyclopedia.adventist.org/article?id=BD2D> Erişim 28.04.2025

28 <https://ihmimmaculata.org/about-us/> Erişim 24.03.2025

29 https://www.mozambiquehistory.net/periodicals/estud_moc/19/eric_em_19.pdf Erişim 27.04.2025

30 <https://africanazarene.org/sobre-2/?lang=pt-pt> Erişim 28.04.2025

4.3. Zionist Kilisesi

Zionist Kilisesi, 1930 yılında Mozambik'te ortaya çıkan ve diğer kiliselerden daha bağımsız, yerleşmiş olan Evanjelik nitelikli hareketlerden biridir. Terim olarak Zionizm, ilk olarak Güney Afrika'da kullanılmış ve gelişmiş ve buradan Mozambik'e yayılmış dini bir yönelimi temsil etmektedir. Zionist kiliseler daha çok yerel kültürlerle daha yakın olarak karizmatik, şifaya dayalı, görümler ve peygamberlik gibi ritüel merkezli ibadet biçimleriyle tanınırlar. Batılı misyoner organizasyonlarının görece dışında yer alarak yerel liderlikler altında gelişmişlerdir. Bu konumları bu kiliseleri "Bağımsız Afrika Kiliseleri" kategorisine sokar. Bu kiliseler katı bir kurumsal hiyerarşi yerine daha esnek, cemaat merkezli bir yapı sunmaları sebebiyle özellikle kırsal bölgelerde ve düşük gelirli topluluklar arasında gelişme gösterirler. Zionist Kiliseler, bir taraftan Mozambik'in dini çeşitliliğini artırırken diğer taraftan Hristiyanlığın Afrikalılaştırılmasına katkıda bulunan yerel ruhaniyetin taşıyıcıları olmuşlardır. Bu özellikleriyle klasik Batı menşeli misyonerlik faaliyet modellerine alternatif bir yapı oluşturmuşlardır.³¹

Bu mezheplerin ülkede oynadıkları etkin faaliyetlerin 50 yıl sonrasında Tanrı'nın Meclisi Kilisesi (Assembleia de Deus) Mozambik'te etkili olmaya başlamıştır.³²

4.4. Tanrı'nın Meclisi Kilisesi (Assembleia de Deus) ve Mozambik'teki Yükselişi

Pentekostal bir hareket olan Tanrı'nın Meclisi Kilisesi (*Assembleia de Deus*)³³ Mozambik'te 20. yüzyılın ortalarında görünürlük kazanmaya başlamıştır. Çalışmaları açısından varlığı daha erken dönemlere dayansa da ülkede diğer mezheplerin kuruluşundan yaklaşık elli yıl sonra özellikle de 1980'lerin sonlarına doğru ülkede etkinlik göstererek taraftar toplamış, kurumlarını oluşturmuştur. Güçlü bir Pentekostal teolojiye sahip olan kilisede ibadetin merkezinde Kutsal Ruh ile dolma, mucizeler, şifa ve peygamberlik gibi karizmatik pratikler yer almaktadır. Kilise ilkelerinde Tanrı'nın Meclisi, yalnızca dini bir yapı değil aynı zamanda modern medya, müzik ve kitlesel toplantılar gibi çağdaş araçlarla misyonerlik yürüten küresel bir ağın parçasıdır. Mozambik'te hızlı yükselişleri sosyal yardım programları yoluyla yoksul

31 https://www.persee.fr/doc/luso_1257-0273_1999_num_6_1_1281 Erişim 27.04.2025

32 Bkz. Marime, *Lições de História da Igreja Católica em Moçambique*, 114-118

33 Tanrı'nın Meclisi Kilisesi (Assembleia de Deus): 'Assemblies of God, dünyadaki en hızlı büyüyen Pentekostal hareketlerden biridir. World Assemblies of God Fellowship'in şu anda 180'den fazla üyesi bulunmaktadır ve 442.000'den fazla Kilise ve 85 milyon taraftarı temsil etmektedir. Dünya Tanrı Meclisleri Kardeşliğinin amacı, kaybolmuşlara mümkün olan en kısa sürede müjdeyi duyurma emrinin yerine getirilmesini sağlamak, onlara müjdeyi tüm doluluğuyla duyma ve ona karşılık verme fırsatı vermek, birbirlerini teşvik edip yardım etmek, uyumlu ilişkileri geliştirmek ve Kutsal Ruh'un dinamik liderliği altında bunun en etkili şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır.' daha fazla bilgi için resmi sitesi bkz. <https://worldagfellowship.org/> erişim 26.04.2025

kesimlere ulaşmaları, uluslararası finansman ve Batı menşeli misyoner destekleri, karizmatik liderlik ve halkla doğrudan bağ kurma yetenekleri gibi faktörlere bağlanmaktadır.

Son zamanlarda Tanrı'nın Meclisi Kilisesi (*Assembleia de Deus*) özellikle kırsal kesimlerle başkent Maputo çevresindeki yeni yerleşim alanlarında yerel halkın dini kimliğini şekillendiren güçlü bir aktördür. Aynı zamanda bu kilise Mozambik'teki dini çoğulculuğun ve Evanjelik çeşitlenmenin de önemli bir parçasıdır.³⁴

5. Mozambik'te Misyoner Faaliyetlerine Sağlanan Fonlar

Mozambik'teki Evanjelik ve Protestan misyonerlik faaliyetlerinin son yıllardan itibaren büyük bir ivme kazanmasında, uluslararası fonların ve küresel misyonerlik projelerinin etkisi belirleyici olmuştur. Bu süreç, Soğuk Savaş sonrası dönemde de ideolojik ve dini yayılmanın birbirine paralel şekilde ilerlediği bir zemin üzerinde gelişme göstermiştir. 1980'li yıllarda başlatılan küresel Evanjelik kampanyalar, Mozambik gibi ülkelerdeki misyonerlik faaliyetlerine ciddi miktarda finansal ve insan kaynağı sağlamıştır. Bunlar arasında Operation Caleb, Joshua Project, AD2000 & Beyond Movement isimli projeler öne çıkmaktadır. Bu projelerin temel hedefi Hristiyanlık ulaştırılamamış kabul edilen “unreached peoples” kavramı doğrultusunda, dünya üzerindeki tüm halklara milenyum öncesinde Hristiyan mesajını iletmek için gerekli çabayı sarfetmektir. Bu hedef doğrultusunda anılan kampanyalar Mozambik gibi ülkelerin özellikle kırsal ve yoksul bölgeleri bu mesajı iletebilecekleri öncelikli misyon alanları olarak görmektedirler.³⁵

Kampanyalar aracılığıyla alınan bu fonlar halka sadece mali destek vermekle kalmayıp aynı zamanda eğitim, sağlık, medya ve altyapı yatırımlarına da harcama yapmaktadır. Misyoner okullarının ve yetimhanelerin kurulması, İncil eğitimi ve seminer programlarının finansesi, radyo ve televizyon yayıncılığı için ekipman temin edilmesi, yoksul halka gıda ve sağlık yardımları yapılması gibi alanlarda bu yardımlar organize edilmektedir. Bu yardımlar misyonerlerin yalnızca dini değil aynı zamanda sosyo-ekonomik bir etki alanı inşa etmelerini sağlamaktadır. Bu da özellikle yoksul topluluklar arasında dini sempati ve dönüşümün hızla artmasına neden olmaktadır.³⁶

ABD, İsveç, İsviçre ve Güney Afrika gibi Batı merkezli Evanjelik ağlar ve kiliseler aracılığı ile doğrudan misyoner gruplara yönlendirilen bu fonların, Mozambik devletiyle sınırlı iş birliği içinde yürütülmesi hükümetin bunlar

34 Bkz. Eric Morier-Genoud, “Arquivos, Historiografia e Igrejas Evangélicas em Moçambique”, *Estudos Moçambicanos*, no. 19 (2002): pp.137–154.

35 <https://www.worldbank.org/pt/country/mozambique/brief/financial-products> Erişim 26.04.2025

36 <https://br.villaregia.org/maputo-mocambique/a-missao-em-maputo-voluntarios-internacionais/> Erişim 27.04.2025

hakkında şüphe ve baskısına yol açmaktadır. Özellikle FRELIMO yönetimi döneminde bu fonların arkasında Amerikan emperyalizmi ya da siyasi amaçlar olabileceği endişesi Evanjelikleri ikinci plana atmıştır.³⁷

Mozambik'te misyonerlik faaliyetlerinin kurumsallaşması, yalnızca teolojik değil, aynı zamanda finansal altyapı sayesinde gerçekleşmiştir. Uluslararası fonlar, Evanjelik kiliselerin yerel toplumlarla bağ kurmasını, alternatif eğitim ve sağlık hizmetleri sunmasını, medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmıştır. Bu nedenle, dinin yayılması ile fon destekli sosyal hizmetlerin birbirinden ayrı aktiviteler olarak düşünülmemesi, özellikle Mozambik bağlamında bunun böyle olmadığının görülmesi açıktır.

Mozambik'te misyonerlik faaliyetlerine aktarılan kaynaklar, çoğunlukla Batılı Evanjelik ve Pentekostal örgütlerden gelmektedir. Bu kuruluşlar hem bireysel bağışçılar hem de kilise bağlantılı fonlama mekanizmaları aracılığıyla sahada faaliyet gösteren misyon gruplarını desteklemektedir. Bu kurumlar yalnızca mali yardım sağlamakla kalmamakta aynı zamanda misyoner personelin eğitim müfredatları, baskı materyalleri ve sağlık ekipmanları gibi ihtiyaçlarına operasyonel destek de sunmaktadırlar.³⁸ Öne çıkan bazı fon kuruluşları tablodaki gibidir;³⁹

37 Bkz. Morier-Genoud, “*Arquivos, Historiografia e Igrejas Evangélicas em Moçambique*”, 137–154

38 Bkz. S. Askin, “*Mission to Renamo: The Militarization of the Religious Right*”, *Journal of Theology for Southern Africa*, 69, 1989, s.106-116.

39 <https://www.internationalministries-agwm.org/> Erişim 23.02.2025; <https://nbcgmb.org/mozambique/> Erişim 23.02.2025; <https://luisbushpapers.com/ad2000/1999/06/30/ad2000-and-beyond-movement-overview/> Erişim 28.02.2025; <https://www.joshuaproject.net/> Erişim 27.02.2025; <https://www.opendoors.org.za/christian-persecution/world-watch-list/mozambique/> Erişim 20.02.2025; https://eu.aimint.org/fr/aim_location/mozambique/ Erişim 15.03.2025; https://en.wikipedia.org/wiki/United_Baptist_Church_of_Mozambique Erişim 16.03.2025; <https://fmwm.org/commit/cpd-funding/> Erişim 18.03.2025

Kuruluş Adı	Menşei	Faaliyet Alanı	Mozambik'teki Rolü
Assemblies of God World Missions (AGWM)	ABD	Pentekostal misyonerlik, kilise inşası, seminerler	1980'lerden itibaren şehir çevresi ve kırsal alanlarda kilise kurulumu, medya destekli faaliyetler
AD2000 & Beyond Movement	Küresel / ABD	"Ulaşılmamış halklar"a Hristiyan mesajı iletme	Öncelikli misyon hedefi olarak ülkeye insan kaynağı ve stratejik destek sağlamaktadır.
Catholic Relief Services (CRS)	ABD	Gıda güvenliği programları, HIV/AIDS tedavi desteği, afet sonrası yeniden yapılanma.	Mozambik'te afet ve çatışmadan etkilenen toplulukların iyileşme süreçlerini destekleyen acil durum ve kalkınma programları aktivitesi
Caleb Project & Joshua Project	ABD / Kanada	Etnografik veri toplama ve hedefleme	Mozambik'te "hedef halk grupları"nın tespiti ve onlara yönelik misyoner yerleştirme çalışmaları
Open Doors International	Hollanda (kurucu) / ABD (örgütlenme)	Kapalı ülkelere İncil dağıtımı, yeraltı kilise destekleri	RENAMO bölgeleri dâhil olmak üzere Evanjelik pastör eğitimi ve gizli faaliyetler
Africa Inland Mission (AIM)	ABD / Doğu Afrika	Kırsal misyonerlik, eğitim	1986 sonrası Beira'da seminari kurarak yerli kiliselerle iş birliği faaliyetleri
Scandinavian Baptist Mission	İsveç	Baptist kilise inşası, sosyal hizmetler	Nauela Misyonu'nun yönetimini üstlenerek kırsal büyüme çalışmaları
Free Methodist World Missions	ABD	Metodist misyonerlik, okul ve hastane	İnhambane bölgesinde uzun süreli okul, hastane ve dini eğitim projeleri yürütülmesi.

Tablo.1: Misyonerlere Fon Sağlayan Ana Kurumlar ve Ağı

Sonuç

Sonuç olarak Mozambik'te Portekizlilerin gelişi ile başlayan Hristiyan misyonerliği önceleri Katolik Cizvit ve Dominiken rahipleri aracılığı yürütülmüş, ülke Portekiz sömürgesi yapılmıştır. Bu dönemde yerel idare ile zaman zaman oluşan sürtüşmeler faaliyetleri yavaşlatmışsa da daha sonraları devreye giren Evanjelik Protestan gruplarla bu aktiviteler daha hızlı bir şekilde sürdürülmüştür. Misyonerler dini inançlarını geniş kitlelere ulaştırabilmek için yeni kiliseler kurmuşlar, bu kiliselere bağlı okullar inşa etmişler ve yetimhaneler gibi sosyal yapıların oluşturulmasını faaliyetlerinde

ön plana çıkarmışlardır. Açılan okullarda çocukları Hristiyan öğretileri ve ritüelleri tanıtırarak Hristiyanlaştırmışlardır. Halkın refah ve gelir seviyesinin düşük oluşunu da kullanarak uluslararası misyoner fonlarını buralara yönlendirmişler ve yapılan yardımlarla insanların Hristiyanlığa sıcak bakmalarını sağlamışlardır. Günümüzde de ara vermeksizin sürdürdükleri çalışmalar ve kendilerini destekleyen fonlarla yürütülen faaliyetler ile ülkenin nüfusunun %60 gibi bir oranının Hristiyanlaşmasını sağlamışlardır. Hala yoğun bir şekilde devam eden bu misyonerlik faaliyetleri ile ülkede Hristiyanlık oranı her geçen gün artmaktadır. Ülkede özellikle kuzeyde zor şartlar altında yaşayan Müslümanların yardımlaşma faaliyetlerinin Hristiyan gruplara nispetle daha az olması halka ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Yerel dinlerinden büyük ölçüde uzaklaşan ve tarihi kimliklerinden de gittikçe soyutlanan halkın yoğun misyonerlik faaliyetleri karşısında direnme gücünün olmadığı da bir olgu olarak görülmektedir. Maddi imkansızlıkların yaşandığı ülkede, desteklenen fonlarla güçlü pozisyonda olan misyonerlerin aktivitelerine umut arayışında olan insanlar gönülden bir bağ ile katılarak kiliselere yönelmektedir.

Kaynakça

- Alden, Dauril. *Jesuits and the Portuguese Overseas Missions (1540–1759)*, Stanford: Stanford University Press, 1996
- Alden, Dauril. *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750*, Stanford University Press, 1996,
- Askin, S. “Mission to Renamo: The Militarization of the Religious Right,” *Journal of Theology for Southern Africa*, 69, 1989
- Boxer, Charles Ralph. *The Portuguese Seaborne Empire, 1415–1825*, London: Hutchinson, 1969
- De Barros, João, *Décadas da Ásia*, cilt 1, Lizbon: Germão Galharde, 1552
- Eric Morier-Genoud, “Arquivos, historiografia e igrejas evangélicas em Moçambique,” *Estudos Moçambicanos*, 19 (2002).
- Gifford, Paul, *African Christianity: Its Public Role*, London: Hurst & Company, 1998.
- Igreja, Victor. “Politics of Memory, Decentralisation and Recentralisation in Mozambique,” *Journal of Southern African Studies*, Vol. 32, No. 3, (2006), pp. 581–598
- Kavas, Ahmet (2002), “Afrikada Misyonerlik Faaliyetleri” *Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu- III (2000. Yılında Hristiyanlık Dünyü, Bugünü ve Geleceği)* Ankara : Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002
- Kavas, Ahmet, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/yeni-somurgecilerin-gozdesi-mozambik/835595>,
- Köksal, Aydoğan, “Mozambik,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30: 300-302. İstanbul: İSAM Yayınları, 2005

- Marime, Benedito Marime , Lições de História da Igreja Católica em Moçambique, *Seminário Propedêutico de Cristo-Rei*, Matola: 2007
- Newitt, Malyn. *A History of Mozambique*, Indianapolis: Indiana University Press, 1995
- Özkan, Ali Rafet. “Günümüzde Adventizm ve Adventistler”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III (2000. Yılında Hıristiyanlık Dünyü, Bugünü ve Geleceği)*, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2002
- Pizzorusso, Giovanni. *The Portuguese Empire in Asia and Africa: A Religious History*, Milton Park: Routledge : 2021
- Reader, John. *Africa: A Biography of the Continent*, London: Penguin Books, 1997
- İnternet Siteleri
- <https://africanazarene.org/sobre-2/?lang=pt-pt> Erişim 28.04.2025
- <https://br.villaregia.org/maputo-mocambique/a-missao-em-maputo-voluntarios-internacionais/> Erişim 27.04.2025
- https://en.wikipedia.org/wiki/United_Baptist_Church_of_Mozambique Erişim 16.03.2025
- <https://encyclopedia.adventist.org/article?id=BD2D> Erişim 28.04.2025
- https://eu.aimint.org/fr/aim_location/mozambique/ Erişim 15.03.2025
- <https://fmwm.org/commit/cpd-funding/> Erişim 18.03.2025
- <https://ihmimmaculata.org/about-us/> Erişim 24.03.2025
- <https://luisbushpapers.com/ad2000/1999/06/30/ad2000-and-beyond-movement-overview/> Erişim 28.02.2025
- <https://nbcgmb.org/mozambique/> Erişim 23.02.2025
- <https://purl.pt/121/1/index.html#/5/html> Erişim, 10.01.2025
- https://purl.pt/7030/4/l-79443-p/l-79443-p_item4/l-79443-p_PDF/l-79443-p_PDF_24-C-R0150/l-79443-p_0000_capa-capat24-C-R0150.pdf Erişim 8.02.2025
- <https://worldagfellowship.org/> erişim 26.04.2025
- <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/mozambique/> erişim 13.04.2025
- <https://www.ine.gov.mz/> Erişim: 03.04.2025
- <https://www.internationalministries-agwm.org/> Erişim 23.02.2025
- <https://www.joshuaproject.net/> Erişim 27.02.2025
- https://www.mozambiquehistory.net/periodicals/estud_moc/19/eric_em_19.pdf Erişim 27.04.2025
- <https://www.opendoors.org.za/christian-persecution/world-watch-list/mozambique/> Erişim 20.02.2025
- https://www.persee.fr/doc/luso_1257-0273_1999_num_6_1_1281 Erişim 27.04.2025
- <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/mozambique/> Erişim: 06.03.2025
- <https://www.worldbank.org/pt/country/mozambique/brief/financial-products> Erişim 26.04.2025

İki ciltlik bu editoryal çalışma dinin kapsamı ve yayılcılıkla ilgili toplam kırk iki bölümden meydana gelmektedir. Çalışmada konuyla ilgili Türkiye birikimini bir araya getirme hedeflenmiştir. Çalışma dinlerin kapsamı ve buna bağlı yayılma fikri üzerinden iki tema üzerine kurulmuştur. Özellikle dinlerin kapsamıyla ilgili çalışmaların hemen tamamı ilk defa ele alınmıştır. Yayılcılık fikri ise dinde mevcut olsa da olmasa da kısmen değerlendirmeye tabi tutulurken çoğunlukla misyonerliğin teorik boyutuyla incelenmiştir. Ayrıca çok fazla işlenmeyen bazı misyonerlik faaliyetleri hakkında pratik konulu bölümlere yer verilmiştir. Konu doğudan batıya dinin ortaya çıktığı coğrafyaya göre tasnif edilerek ele alınmıştır. Bir coğrafyada ortaya çıkan dinler tarihsel olarak sıralanırken genel bir fenomenolojik tasniften, elbette keskin ve belirgin bir sınıflandırma olmasa da bahsedilebilir: (ı) Geleneksel Dinler, kabile dinlerini ve mitolojiye dayalı milli dinleri kapsar (Antik Milli Dinler, Yoruba Dini, Şinto, Geleneksel Türk Dini), (ii) Milli Dinler (Çin, Hint, Mezopotamya dinleri ve Yahudilik) (iii) Evrensel Dinler (Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık ve İslam). Konu bu çizgide ele alınırken önce dinlerin millilik veya yayılcılık anlayışı işlenmiştir. Ardından sondan ikinci din olan Hristiyanlık konusundaki çalışmalar Türkiye’de fazla olduğu için bu çalışmaya da yansımıştır. I. Cildin son bölümleri Hristiyan misyonerliğinin teorik boyutuyla ilgili, II. Cildin ilk yarısından fazlasıyla farklı kiliselerin misyonerlik anlayışı üzerine olmuştur. İslam’ın yayılcılık anlayışı tebliğden sonra Yeni Dini Hareketlere yer vererek çalışma sonlandırılmıştır.

www.dtayayincilik.com.tr

DTA
YAYINCILIK